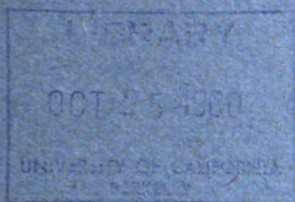

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. X св. 3—6

[*Naš jezik*]

БЕОГРАД 1960

АКАДЕМИСКИ РЕЧНИЦИ И ЊИХОВИ ЗАДАЦИ

— Поводом прве књиге Речника Српске академије наука —

I

У својој Посланици Академији наука у Београду, прочита-
ној 10. IX. 1888 год. на свечаном скупу поводом стогодишњице
рођења Вука Караџића, Стојан Новаковић је рекао: „Иоле књи-
жеван читалац знаће, како се већ са самом Академијом, са самим
тако рећи њеним именом спаја мисао о обради језика, о речнику,
о уздигнућу језика на виши научни и књижевни значај . . . Свуда
и у сваком народу Академије [су] знатно утицале на научни разви-
так, и поглавито на развитак језика, дајући му правац, покрет и
одредбу“¹.

Није случајно што су се академије наука у многим светским
културним центрима већ вековима прихватале израде великих
речника својих језика (са тумачењима на истом језику), и то врло
често као главног задатка, некад и као јединог за извесно време,
пошто су понегде и биле осниване са тим циљем. С друге стране,
није случајно што су велики национални речници већином, а
нарочито у последње време, излазили као дела академија, а не
као плод мукотрпног рада појединаца.

Разлог првој појави лежи у томе што су академије наука
(у модерном смислу) увек биле сматране на првом месту као уста-
нове за научни рад у вези са сопственом земљом и њеним унапре-
ђивањем, као установе за проучавање националних обележја —
природе, прошлости, културе, стваралаштва народа и његових
најбољих претставника. Као по правилу, академије у разним гра-
довима и државама почињале су од таквих националних задатака
па тек постепено прелазиле на неговање „интернационалних“
наука и научних грана. Међу првим таквим националним зада-
цима редовно је било и неговање језика, његово чишћење од

¹ Штампано у Гласу СКА X (1888). Цитат са стр. 7.

„рђавих“ речи било које врсте (што је зависило од савремених прилика и схватања), с тим у вези и изучавање језичких закона, затим популарисање најбољих писаца или народних умотворина и сл. А из чињенице што све то изискује врло велики труд и врло велика материјална средства произлази и друга поменута појава — ретка и све ређа решеност једног човека да уради такав дивовски посао. Осим тога, проучавање и неговање језика у разним раздобљима, чак и код истог народа, мора неминовно да има различите видове. Неопходно је осетити потребе епохе; а таквом захтеву данас може боље да удовољи колектив, и то колектив опробаних стручњака, јер је при све сложенијој стварности све већа нужност консултовања и узајамног допуњавања.

Разуме се, треба одати признање и оним ретким и ретко даровитим појединцима који су били у стању да речнички опис целокупног свог језика, од почетка до краја, изведу сами. Додуше, и иза њих су најчешће стајали анонимни помагачи — скупљачи речи или сарадници. Можда је најчаснији од свих пример нашега Вука Караџића, који не само што није имао никаквих исправних узора за угледање — бар не на земљишту свога језика — него је чак морао да при својој послу води огорчену борбу са онима који би по логици ствари требало да буду његови помагачи, с обзиром на ступањ своје културе, на своје функције и на претензије. Други прегаоци на пољу националне лексикографије имали су такође огромну радну енергију, али свакако ипак и срећније прилике за рад. Вуку Караџићу је врло сличан писац руског речника Вл. Даль², човек који је 53 године живота посветио раду на својој речнику, сем тога чувен и по скупљању народних пословица, песама и прича, у неку руку и оснивач руске дијалектологије. Али ипак постоји податак: од 200.000 речи Даль је сам скупио 80.000, остало је узео из већ постојећих руских речника. Имао је, дакле, преписаних око 120.000 речи, а самим тим и велико искуство за сопствени рад, док Вук није преписивао речи ниоткуда³. Као пример приврженог рада треба навести и шестотомни Линдеов речник пољског језика, заснован на идејама рационализма и занимљив као темељ упоредне лексикологије словенских

² Вл. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка, I изд. 1863-66, II 1880-82, III 1903-09; касније је и друго и треће издање било преиздавано, у Совј. Савезу и ван њега.

³ Улога старијих извора при изради Вукова речника своди се на ово. Вук је имао пред собом речнике Курцбека, Делабеле, Белостенца, Јамбрешћа, Стулића, Волтиђија и Хајма, али ни из једног речника није пре-

језика⁴. Браћа В. и Ј. Грим почели су да издају историски речник нововисоконемачког наречја (касније књижевног језика) 1852 г., али иако помагани и од стране неких научних друштава, а после и од државе, они свој посао нису стигли да доврше⁵. Као самосталан рад изишао је и Сандерсов немачки речник у три тома, у суштини већ и базиран на искуствима браће Грим, мада усмерен друкчије него њихов. Сандерс га је састављао као дописни члан једног берлинског лингвистичког друштва⁶. Литре је писао свој чувени историски и савремени речник француског језика допуњавајући, уствари, речник Француске академије историском грађом, и још за време издавања својег речника био је изабран за члана Француске академије⁷. И велики Оксфордски речник носи на корицама име само једног човека-издавача (касније неколицине)⁸, али се из самог речника сазнаје да је он састављен према материјалу филолошког друштва и уз сарадњу читаве „армије“ волонтера.

Као што се види, велики лексикографски подухвати трајне вредности готово никад нису били дело само једне руке, ни у ранијим раздобљима. Поготову је сада сасвим прошло време таквих могућности, због сувише развијених и сложених основа за рад, због сувише великих претходних достигнућа.

Међутим, већ пре неколико столећа било је покретано скупљање и издавање лексичког блага код појединих народа и под окриљем њихових колективних научних ауторитета, и то највиших.

Први прототипови академија наука у савременом смислу речи никли су у Италији у 15-ом и 16-ом веку. Прелаз на модерни тип академија и јесте обележен преоријентацијом са класике на народни језик и на неговање добре савремене књижевности. Таква

писао речи које није чуо у народу сам; речници су му служили само као потсетници (Јб. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд 1924, 126—127). Осим тога, узео је нека лична имена из „Рачанског поименика“ (И., 126).

⁴ S. B. Linde, Słownik języka polskiego, 1807-14, касније преиздат.

⁵ Wilh. u. Jac. Grimm, Deutsches Wörterbuch, 1852 и даље.

⁶ D. Sanders, Wörterbuch der deutschen Sprache mit Belegen von Luther bis auf die Gegenwart, 1859-65, касније преиздат.

⁷ M. Littré, Dictionnaire de la langue française, 1863—1872, и каснија издања.

⁸ A New English Dictionary on Historical Principles, ed. by J. A. H. Murray, Oxford 1884—1928, а затим: The Oxford English Dictionary, ed. by J. A. H. Murray и др., Oxford 1933.

је била већ донекле академија К. Медичија у Фиренци 1470 г., нешто касније и академије у Напуљу и у Риму, које су се бринуле за обнављање доброг књижевног укуса. За проучавање талијанског језика била је од највећег значаја Academia della Crusca, основана у Фиренци 1582 г., са задатком одржавања језичке чистоте, што се видело већ и из назива те установе, јер њен епитет означава *мекиње*: академија је имала да чисти језик као на ситу. Као плод тако замишљеног рада појавио се 1612 г. речник под називом *Vocabolario della Crusca*. Ова академија је одиграла значајну улогу у тадашњем културном свету, јер су по угледу на њу почеле ницати многе сличне установе са истим таквим задацима: напр., у Немачкој т.зв. „језичка друштва“ (Вајмарско друштво већ 1617 г.), а после и у Француској и другде. Таквих академија је било и у нашим крајевима, о чему ће бити речи мало даље. Разуме се, већину тих установа време је постепено прегазило, уколико се оне нису прилагодиле новим духовним струјањима и новим начинима рада који су преовладали у каснијим епохама.

Вреди да се мало више задржимо на Француској академији, која је уздигла на врло угледну висину рад на речнику, и у којој се тај рад, од почетног момента, није угасио за читавих триста година. — У трећој деценији 17-ог века у Паризу су се састајали француски књижевници и књижевни критичари, са циљем да француском језику и литератури некако поставе јединствене принципе. Овај се скуп убрзо учврстио и озваничио, те га је 1635 г. Ришеле прогласио за Француску академију — тело које је испрва имало за задатак да се стара о систематизацији језичког и књижевног стваралаштва. Оно је, напр., надгледало састављање натписа на јавним споменицима, тако да се касније развила једна посебна установа, названа „академија натписа“. Уз првобитну академију су током времена прирастале сличне институције различитих других струка, тако да се она касније почела делити на одељења; али као Прво одељење очувало се оно језгро, под старим називом Француске академије, са верно очуваним статутом и са очуваним првобитним задатком. Главно дело те академије био је академски речник француског језика; по замисли Ришелеа требало је радити још и на великој реторици, поезији и граматици, али до тога није дошло.

Прошло је 59 година од оснивања Академије док прво издање речника није угледало света, 1694 г. У предговору првом издању и у каснијим предговорима читамо да је јавност била

нестрпљива, а да је један избачени члан Академије (Фиретијер) пуштао гласове о томе да се тај речник никад неће ни појавити. Па и у самој Академији, код сарадника, рађале су се сумње да ли ће дело икад бити толико дотерано да ће моћи да се преда публици на коришћење. Писац предговора уз седмо издање дао је свој коментар: Само ће се они зачудити томе, који не знају какву скрупулозну пажњу захтева такав рад, какве фине и деликатне анализе . . . А који је то речник, који не даје повода за критику, па и за врло тачну критику . . . (изд. 1878 г.).

Француска академија је увек, од првог издања речника, стицала да нема никаквих претензија у стварању нових речи и да је потпуно објективна при избору и тумачењу грађе. Она је, изгледа, прва од академија била сумњичена за недозвољену ауторитативност, па је и прва формулисала разлоге против такве евентуалне грешке у раду. — Ова академија је трпела много критика у вези са својим речником; поред поменутих замерки пребацивано јој је и само колективно начело рада. Изгледа да је таква чудна оптужба потицала и од једног толико умног савременика као што је био Лабријер, касније и сам академик, који је, у време припрема првог издања, направио овакву алузију: До данас нисмо видели наједно ремек-дело књижевности да је творевина више њ⁹. Међутим, Академија је с достојанством прелазила преко свих инсинуација од стране неупућених или недобронамерних и, према речима Ст. Новаковића, „од академичке части стварала част, једнаку државној“¹⁰.

Споменимо укратко да је 1714 г. и у Мадриду основана врло угледна Академија за шпански језик, уствари секција Краљевске академије наука, која је као своје главно дело издала шпански речник и граматiku, а касније приређивала издања шпанских класика. Године 1789 створена је у Штокхолму Академија за шведски језик, 1830 у Пешти за мађарски, 1884 у Румунји за румунски.

Историја Руске академије почиње од Петра Великог, од 1724 г. Већ је и у програму те прве, Петроградске академије било проучавање језика; али је ради израде речника била касније основана нарочита институција (Российская академия), која је од 1783 г. до 1841 г. функционисала као слободно друштво научника

⁹ Лабријер, Карактери, превод, изд. Београд 1953, стр. 56 и примедба 4 на стр. 424.

¹⁰ Посланица I. с.

и писаца, а те године постала Друго одељење Академије наука, за руски језик и књижевност — опет слично као и у Француској, са очуваном старом аутономијом. Год. 1925 створена је Совјетска академија, у којој се данас лексикографијом бави специјални Институт за руски језик. У Русији је до данас било пет издања академиских речника, ако се рачуна и једно које је остало недовршено¹¹. Већ и за прво издање карактеристично је присуство дијалекатских речи и разних техничких термина, чије је давање у речнику било од великог значаја за оно време. Састављачи тог првог издања нису ни били стручни филолози. Међутим, касније је констатовано да је то било чак и повољно, јер су у оно време практични раалози преовлађивали над чисто филолошким, па су научници разних струка преко речника могли на погодан начин да пропагирају нову терминологију.

У осталим словенским земљама (искључујемо засад југословенске) најпре је Чешка академија наука, преко једног свог одељења, почела да издаје велики речник, тако да је први том изашао 1935 г. а последњи 1957 г.¹² Сада се (у данашњој Чехословачкој академији) ради на новом издању. Пољаци су имали и од раније лепих лексикографских достигнућа, а њихова нова Академија, организована на темељима двеју претходних научних институција после Другог светског рата, издаје од 1958 г. нов речник књижевног језика¹³. И Бугарска академија наука (Институт за бугарски језик) издаје своје велико дело исте врсте¹⁴. Пре овог последњег издања на речнику књижевног и народног језика радили су неки бугарски академици, али не сама академија као издавач.

Могло би се наћи још примера да се за велике речнике залажу научна тела која или сама имају ранг академија наука или се налазе у њиховом саставу¹⁵. За све академије као ствараоце ака-

¹¹ Словарь Академии Российской, 1789-94; Словарь Академии Российской по азбучному порядку расположенный, 1806-22; Словарь церковнославянского и русского языка, 1847; Словарь русского языка, 1891—1930 (недовршен); Словарь современного русского литературного языка, излази од 1950 г.

¹² Příruční slovník jazyka českého, I-IX, 1935-57.

¹³ Słownik języka polskiego, почео да излази 1958 г.

¹⁴ Речник на съвременния български книжовен език, почео да излази 1955 г.

¹⁵ Опширни подаци о академиским речницима могу се прочитати у Летопису ЈАЗУ VII (за 1892 г.), у беседи Фр. Рачког (стр. 109 и д.), а понешто и у споменутој Посланици Ст. Новаковића; сем тога у предговорима

демиских речника карактеристична су два момента. Прво, честа је појава да је потстицај за такве установе, а тиме и за лексикографски рад у њима, долазио од приватних лица, из обичних састанака и разговора о језику и књижевности, тј., у крајњој линији, из народа. Друго, постала је општа традиција да се у уставе тако створених научних установа што мање дира. А и саме те установе брижљиво одржавају и негују, не само током деценија већ и током векова, своје основне циљеве, мењајући, разумљиво, оно што им време намеће као измену, најчешће у области практичних потреба и радних метода. Академиски речници су били започињани у духу потреба епохе, и у сагласности са променама тих потреба мењали су своје ликове, али углавном само од једног до другог издања, како се то лепо може из њих видети. У оквиру истог издања максимално се поштовала замисао првог редактора или прве редакције, а самим тим и нормални захтев публике да има у рукама хомогено дело — исто, само у више повезаних наставака.

За ове констатације наћи ћемо потврда и у нашој, југословенској речничкој традицији.

Позабавићемо се даље судбином и делатношћу академија у нашим крајевима, у разним раздобљима.

Речено је већ да су талијанске академије, или оне установе које су на почетку Новог века називане тим именом, утицале на оснивање сличних установа и у нашим земљама западних крајева. Познато је да су назив академија носила, у духу ондашњег времена, различита литерарна, позоришна и слична удружења. Али је вредно поменути да је једна од дубровачких академија, основана пред крај 17-ог века и одржана до 1725 г., са покретачем Ђуром Матијашевићем на челу, хтела већ да изради речник, само што тај посао није никад одмакао даље од скупљања грађе. (Има података да су била обрађена прва три слова). Око Матијашевића била се и у Риму окупила мала „академија“, са задатком да се расправља о језичким, а нарочито лексичким проблемима нашег језика. У Дубровнику је постојало једно такво друштво за неговање језика чак и 1802 г.; у Сплиту се зна за словенску академију на почетку 18-ог века, која је такође имала за циљ чипћење језика. У вези пак са истарским и другим „академијама“ са наших

одговарајућих речника, као и у енциклопедиским речницима, међу којима исцрпније податке пружа Совјетска енциклопедија (Большая советская энциклопедия, II изд. (1949-57), под одговарајућим одредницама).

западних територија не помињу се одређени филолошки задаци. Уопште је грађа о тим облицима културне делатности код нас за оно време доста оскудна¹⁶.

Три академије савременог типа које данас постоје у Југославији имају свака своју историју, на моменте и немирну, и занимљиву у свим раздобљима. Најмлађа од њих, љубљанска (Slovenska akademija znanosti in umetnosti), конституисана 1938 г. а основана у виду Научног друштва за хуманистичке науке још 1921 г., није још почела издавање речника словеначког језика. Међутим, две друге, загребачка и београдска, имају већ за собом историјате својих великих академских речника, који у обема академијама и претстављају најмонументалнија њихова издања.

На овом месту треба, разумљиво, потсетити на то да је и македонски језик почео да се обрађује на начин како то раде академски речници. Тело које се тиме бави јесте Институт за македонски јазик у Скопљу. По тачним обавештењима, за речник је прикупљено доста грађе, али он још није почео да излази из штампе.

Загребачка академија (Југославенска академија знаности и умјетности) основана је на иницијативу Ј. Ј. Штросмајера 1866 г., ако се као тренутак оснивања узме прихватање правилника (првобитан предлог потиче још из 1860 г.). Већ у првој деценији постојања Академија је скупљала грађу за разне врсте своје касније научне и издавачке делатности, нарочито на пољима националних грана науке. Њен тадашњи претседник Фр. Рачки рекао је, приликом прославе тридесетогодишњице оснивања, ово: „Грађа; коју је академија изнијела, тиче се свих грана наука . . . ну обилатија је у погледу језика и повијести у широком њезину значењу . . . Већ самим уставом академије се прописује особито његовање језика хрватскога“; изучавање и усавршавање језика у свих „просвијетљених народа“ поверено је „скупу умника“¹⁷. Из ње-

¹⁶ О академијама у Далмацији и Истри в. податке у Станојевићевој Народној енциклопедији и у Енциклопедији Југославије I (1955), под „Академија“. Проф. П. Колендић (Једна српска мелодрама о Андромеди, Пос. изд. САН ССLXXIV (1957), стр. 1) напомиње да је Ђуро Матијашевић из мелодраме о Андромеди „јамачно као грађу за српски речник, што га је спремао за Академију Испразнијех . . . исписао нешто око 130 стихова“. У библиографији П. Колендића налази се и овај чланак: Академија „Дангубнијех“ (Otisogram) и њен рад око једног рјечника у Дубровнику. По усменом извјештају П. Колендића пише А. Вучетић, Срђ за 1906 г., V, стр. 681—692.

¹⁷ Цитирана беседа, стр. 122.

говог говора сазнајемо, даље, да је Академија још 1867 г., на предлог Ђ. Даничића, једногласно одлучила да се скупља грађа за речник (и наставила тај посао и даље, када је речник већ почео да излази), уз коришћење свих постојећим речницама од 16 века надаље у којима има и наше лексике, затим збиркама народних речи и штампаним народним умотворинама, писаним споменцима хрватског и српског средњовековља, као и писцима до Гајева и Вукова времена.

Основне концепције за речник потицале су још од Рачког, Штросмајера, Данич. ћа и Јагића, и у њима су се огледале најбитније тежње и интереси ондашњег времена (због чега је, уосталом, Академија имала у оно доба и тешкоћа са политичким властима): то је било зближење Хрвата и Срба, паралелно излагање њихове језичке прошлости. Разумљиво је да је у појединостима, и суштинским и техничким, тон целом речнику дао Ђ. Данич. ћ.

Огледна свеска загребачког речника изишла је 1878 г. Из предговора Даничићева, као и из самог текста, сазнајемо да је идеја водила овог подухвата — упознавање *народног* језика, његове прошлости и његове садашњости. То би требало да буде крајњи домет свих стремљења и достигнућа која је изборила Вукова епоха. У речнику видимо даљи, логични развој Вукове мисли, пошто је политичка и национално-културна ситуација то већ омогућавала: наиме, неће се, као у Вука, узимати речи искључиво из народа, речи које н. кад дотле нису прошле кроз књигу (књиге су, до Вукова времена, биле врло неједнаке језичке вредности), него сад већ и речи из књижевности, али једно народне речи, оне које живе у народу а којима је употреба код неког писца само једна потврда више. Такво лексичко благо јесте она основица на којој ће се, према Даничићу, почети dizати нова, будућа књижевност.

У складу са оваквим замислима, а и са савременим научним погледима из којих управо у то време почиње да клија нови велики покрет у лингвистици — младограматичарство, — Даничић узима за свој речник, поред штокавских, и чакавске и кајкавске речи; он усто сматра као равноправну лексичку грађу и лична и географска имена; жели да даје и етимологије српскохрватских речи, тражећи их још од индоевропског стадија. Он се помало колеба у погледу дефиниција, јер за „најобичније“ речи сматра да је довољно давати само њихов превод на латински (што је још и у његово време претстављало, чак и у оваквој прилици, начин

идеалног научног изражавања!); каткад препушта самим примерима да тумаче реч, из чега излази та недоследност да је снага примера понекад равна снази дефиниције, а у другим случајев. ма није. — На почетку израде свога речника он се заузимао и за нека правописна решења, исправно схватајући да је један академиски речник довољно ауторитативан и за тај посао. Даничићев речн.к, уосталом, није био једини који је себи присвојио компетенције у погледу правописа.

О одјеку којим је био праћен излазак огледне свеске сазнајемо из једног броја Рада ЈАЗУ¹⁸, где су објављена мишљења неколицине научника; а кроз та мишљења, опет, ми данас можемо још боље да проникнемо у ондашњу културну и научну атмосферу. Тако, напр., И. Срезњевски истиче да је потребно што тачније наводити одакле је који пример, тј. са страницом уз наведено пишчево дело. Он, дакле, тражи од речника, сасвим у духу ондашњег полета филолошке фактографије, што већу објективност и документарност. Следећи је А. Вебер, научник који је стајао изван Вукова круга и изван Југославенске академије. Његова је критика јетка, чак и у ономе у чему би му се могло дати за право. Он замера због одсуства извесног слоја загребачког говора („многих стечевинах 19. вијека у школи, у уреду, у трговини, у обрту, у умјетности, у знаности“¹⁹), због неуношења синтаксичких варваризама и другога, — па се из његових запажања још боље може осетити управо оно за чим је Даничић највише и ишао: не давати ништа што није сасвим сигурно проверено и доказано као народно. Ако се Даничић у таквим тежњама одиста огрешио о неки делић или део српскохрватског језика, или обратно, ако је народним сматрао понешто у прошлости што је, и пре увођења рускословенског језика, било више књишко него народно, њему се ипак најмање од свега може пребацити немање или непоштовање једном усвојених принципа.

Поводом Огледа, као и касније поводом почетних томова загребачког речника (а између тога двога, да одмах истакнемо, и није било битних разлика²⁰), писао је, аргументовано и са пуно добронамерности, будући творац замисли о речнику Српске ака-

¹⁸ Рад XLV (1878), 159 и д.

¹⁹ О. с., стр. 162.

²⁰ У Огледу је, напр., стајала, усред примера који често претстављају велики континуирани текст, ознака века из којег су одговарајући примери, а за савремене примере ознака „сада“. Та је пракса после била напуштена.

демије наука Ст. Новаковић. Његово мишљење о Огледу износи око 50 страна²¹, а и у помињаној Посланици Српској академији постоји његова оцена Даничићева рада, као и разграничење између задатака загревачког и будућег београдског речника. Новаковић је, у свом чланку поводом огледне свеске, лепо осветлио историску позадину која је стајала иза Даничићева подухвата. Он је веома истицао²² (на супрот Веберу) колико је оправдано давати историске илустрације у овом речнику путем многобројних примера, пошто се у њима види и стари и нови, и источнији и западнији начин изражавања, и популарност неке речи, и синтаксичко и стилистичко обавештење о њој, а постиже се притом и још један добитак — задовољство од самог читања примера²³. У том погледу он му једино замера несразмере: речник би могао да буде мањи у погледу богословске књижевности, у корист терминологије разних заната, трговине, сточарства и сл.

Новаковићев суд о Даничићеву речнику и о лексикографским потребама те епохе, како их је Даничић разумео, изнет је зајето на стр. 194 наведеног рада: „Даничић мисли, да се у нашем језику тек спрема *àge classique* . . . С тога је он из увјерења, да се тај природни процес већ ради и да је на најбољем путу, пошао му у помоћ својим дјелом, те је оно намијењено, да томе новоме језику, што постаје, изнесе сву ону грађу, која му је основа и прошлост“.

Врло је карактеристично што ни касније, па ни у најновије време, када се речник почео ближити своје завршетку, и то у потпуно промењеним условима, није било сматрано за потребно да се врше измене, бар не у основама рада. Један од главних задатака Југославенске академије има да буде урађен до краја, — а то неће бити ни први ни једини задатак који се током времена претворио у дуг науци и историји, из првобитног дуга савременим

²¹ Рад XLV, стр. 165—213.

²² Рад XLV, стр. 174 и д.

²³ Моменат, који велики речници не би требало да занемарују. Бодуен де Куртене, на крају свог предговора уз треће издање Дајева речника, каже: „Када сам при читању заморне коректуре имао поново да читам примере сложене курзивом, осећање досаде и незадовољства било је замењивано просто уживањем, — и ја сам се одмарао и освежавао. А колико јача морају бити та осећања код сваког читаоца, који се служи већ готовим речником, без мучне обавезе да тражи грешке и да пази на правилност штампаног текста“.

потребама свакидашњице. Ако је и изгубио своју практичну актуелност, он је, при данашњим високим потребама науке, само добио у научној актуелности. Такав развој нису предвидели они који су пре више десетина година мислили о речнику. А. Вебер је писао: „Кад ће се то дјело натискати? Чуо сам да за 10 годинах. То абсоlutно није могуће . . . Зато ће тај рјечник један човјек тежко довршити, а што би онда било, да га, недај Боже, мора други преузети? Тко би га наставио у истом смјеру? Био би то или уломак или разноврстно дјело, којим се не би задовољило потребам народа“²⁴. А 36 година доцније Маретић се вајка: Речник излази већ преко 33 године и сада је тек у седмом тому, а кад се сврши за каквих даљих 50—55 г., обухватаће 18 томова; Гримов се речник после 60 година примиче крају: „Велика је штета што се онда нитко није нашао, тко би Даничића и Југославенску академију одвратио од угледања у Грима . . .“ Боље би било да је речник изишао у три тома; „велика је невоља још и у томе што је Даничић . . . свезао руке својим насљедницима, који не могу рјечника радикално скраћивати, јер би онда одвећ ударала у очи разлика између посла њихова и Даничићева“²⁵.

Међутим, шта видимо данас? Год. 1955 је речено: „Обрада се и сада креће у оквиру начела и програма, које је поставио Даничић, а наставили их и нешто модифицирали његови насљедници“²⁶. Неколико година после Даничићеве смрти било је одлучено да се за потврду узимају и речи из књига штампаних после Вука и Гаја²⁷; знамо да допуна у том правцу није била велика. Касније су били узимани у обзир поглавито извори са покрајинском грађом и са народном терминологијом. Прихваћене су сугестије о тачном цитирању и о смањењу броја примера. Данашње свеске загребачког речника одају подвучену жељу да се остане у истом тону, макар он сада звучео и нешто архаично. Ту се до

²⁴ Рад XLV, стр. 164.

²⁵ Љетопис XXVIII (за 1913 г.) у чланку: Рјечник српске академије, стр. 120 и д.

²⁶ Енциклопедија Југославије под „Академија“, одељак о Југославенској академији, стр. 32. Ту се може прочитати и ово: Министарство просвете НР Хрватске поверило је 1946 г. једном одбору израду нових правила Академијиних, која ће одговарати „данашњим народним потребама и темељним начелима оснивача Југославенске академије Јосипа Јурја Штромајера“ (стр. 29).

²⁷ Љетопис II (за 1887 г.), Историјат академије, стр. 3 и д.

краја (иако Речник још цео није штампан) обрађивао онај „хрватски или српски“ језик Даничићев, без епитета „народни“ или „књижевни“, пошто се у време отпочињања рада то подразумевало, и подразумевало се да то двоје значи исто. Редакција до краја обраде није уносила у свој избор лексичког блага оно што би, према данашњим мерилима, носило очигледни печат савременог „књижевног“ језика, нити јој је библиографија извора то омогућивала.

(Наставиће се)

Ирена Гркицаић